

ЕЛЕКТРОННИ РЕСУРСИ И ПРОГРАМИ ЗА НЕФОРМАЛНО ОБУЧЕНИЕ В ОБЛАСТТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО. АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

Петър Миладинов, Виолета Коцева

Целта на настоящото изследване е да проследи и анализира възможностите, които виртуалното пространство предлага под формата на неформално образование за повишаване на знанията, уменията и компетенциите на професионалистите в областта на културното наследство. За изходна база на изследването е взет Законът за културното наследство (ЗКН), като идеята е чрез откриването на ключови гуми, маркиращи обхвата на културното наследство според законодателната рамка, да се идентифицират и открият дефицитите в нея по отношение на използването на електронни ресурси и неформално обучение в областта на културното наследство. В по-дългосрочен план, като част от проекта *Професионално развитие в областта на културното наследство*, се цели промяна в законодателството за културното наследство с оглед на оптимизирането му. Анализът попада в пресечната точка на теми като културно наследство, неформално образование и професионално развитие. Последователно в текста се спираме на методологията на провеждане на изследването, на възможностите и перспективите на неформалното образование, на анализ на данните от анкетните карти. Изследването е съсредоточено основно върху интернет ресурсите и липсата и/или наличието на форми на неформално обучение в областта на културното наследство, като се търсят причините за получените резултати и се предлагат възможни решения за тяхното подобряване.

Интернет се промени през последните години. Двигател на тези процеси е нарастващият брой потребители на Мрежата, които от ползватели на електронни ресурси се трансформираха в създатели на онлайн съдържание. Неслучайно в областта на хуманитарните науки вече се говори за *дигитален гражданин*, който участва активно в обществения живот чрез виртуалното пространство (Кръстева, 2013). Още през 80-те години на миналия век Мишел дьо Серто се опитва да избегне термина *потребител* и въвежда в употреба по-широкото *социология на употребите*, като целта е да се вникне в процеса на *създаване на всекидневие* (Серто, 2002, с. 95-116). Днес можем спокойно да твърдим, че интернет в аспекта на неговото социално употребяване присъства вече под формата на навици, които трайно са навлезли в ежедневието

и културната практика (Руе, 2013, с. 73). Това се доказва и от факта, че броят на интернет потребителите показва тенденция към трайно нарастване. Ако през 2001 г. 20% от интернет ползвателите са качвали и споделяли фотографии, то през 2005 г. хората, използващи подобни услуги, са 34% от потребителите на интернет. Тези процеси придобиха наименованието *уеб 2.0*, създадено от *O'Reilly Media*¹ (O'Reilly, 2005) през 2004 г. Тим О`Райли, собственик на компанията и смятан за автор на термина *уеб 2.0*, определя седем основни принципа на новата глобална мрежа. Два от тях са от особено значение във връзка с темата на изследването, а именно:

1. Интернет се възприема като платформа, което означава, че компютърните програми се доставят и използват в *уеб среда*.

2. С термина „колективна интелигентност на масите“ О`Райли определя процесите по създаване на информация с многобройни автори. Примери за подобна масовост са уикиенциклопедиите и платформи като *ebay*.

Седемте принципа на Тим О`Райли са в основата на *уеб базирани услуги* като сайтове, мрежи за социални контакти (социални мрежи), инструменти за комуникация, системи за управление на съдържание, за които онлайн сътрудничеството, съвместната работа и обмяната между потребителите са от голямо значение. Въпреки че терминът *уеб 2.0* подсказва за една нова версия на Мрежата, явлението не се отнася до обновление на интернет или на техническите стандарти, а на промени в начините, по които тези стандарти се използват. Интернет се възприема като платформа и извеждането на успешни стратегии за използването ѝ е от особено значение в контекста на неформалното образование.

Колективното създаване на информация в световната Мрежа никога не е било толкова агресивно, както към момента, поради особеностите на обществото, в което живеем. В информационното общество основен ресурс са информацията и нейното монетизиране като основен двигател на интернет търговията. Уникалната информация, ако може да бъде защитена от пиратстване, е с изключително висока себестойност. Неслучайно в ранкинг системата на търсещите апарати подобни ресурси се подреждат първи в резултатите.

Чрез тази препратка към *уеб 2.0* ни се иска да отбележим защо изследването на неформалните източници в интернет в областта на културното наследство получи резултатите, с които ви запознаваме.

В провеждането на проучването участваха 30 студенти от специалност „Публични информационни системи“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Поставете им се задача да намерят по пет електронни ресурса на български език за

¹ Компания, занимаваща се основно с издателска дейност.

всяка една ключова дума, която им се предостави на база анализ, направен от екипа на проекта, отговарящ за неформалното образование в областта на културното наследство. Извеждането на ключовите думи беше в резултат на внимателен прочит на ЗКН и специфичните квалификационни характеристики, изисквани от работодателите в областта на културното наследство (КН). Списъкът с ключовите думи включваше: **аниматор, архитект, археология, археолог, екскурзовод, оценител, реставратор, културология, история, художествени занаяти** (грънчарство, стъклопис, керамика, дърборезба, тъкане), **дигитализация, библиотекар, архивист, книговежане**. Всичките 17 думи бяха потърсени в интернет, като при 7 от тях се получи резултат, включващи електронни ресурси, свързани с придобиването на нови или допълнителни знания, умения и компетентности. В хода на проучването бяха проследени 1050 хипервръзки. Те бяха оценени по релевантност на информацията, уникалност на ресурса, неформалност на предлаганото обучение и впоследствие и по допълнителен признак – дали ресурсът предлага възможност за електронно (дистанционно) придобиване на квалификация, или е електронно отражение на офлайн услуга.

От 1050 хипервръзки 22 водят до уникална информация, или приблизително 2% от информацията в Интернет е уникална – произведена, а останалите 98% са търговци на ресурсите на информационното общество. Във висшност колективната интелигентност, за която говори О'Райли, е деформирана от присъщата за човека алчност и 98% от съдържанието в интернет е борба за внимание, за да се откраднат някой „клик“ и минута от потребителите. Потъжен е фактът, че част от настоящото информационно общество в България са онлайн банкирането, електронната търговия, електронното правителство, но нито един от двадесет и двата линка, намерени в рамките на изследването, не предлага възможност за електронно обучение, а представляват реклама в онлайн среда на услуги от аналоговия свят. Иначе казано, към момента на изследването, особено в областта на културното наследство и предоставянето на възможности за образование в областта, интернет се използва за рубрика с реклами в „дигитален вестник“.

В така оформения Закон за културното наследство липсва наименование етнолог/ етнограф и фолклорист. Това оставя извън ползрението на този правен нормативен акт огромен дял от културното наследство. По този начин и част от квалификационните характеристики за работодателите в областта на културното наследство остава извън ползрението на законодателната рамка. В същото време комисията към Министерството на културата за нематериално културно наследство е съставена единствено и само от етнологи и фолклористи. Очевидно разминаването между законодателна рамка и реалност е факт. Етнологията като предметна област подготвя и

обучава специалисти, чието основно поле на дейност са изучаването и опазването на културно наследство. Тя липсва като наименование и в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата. Макар в значителна степен да сме свидетели в български, а и в световен мащаб да е налице припокриване на тематичните и методологичните полета на антропологията и етнологията², липсата на термина „етнолог/етнология“ в ЗКН и в професионалното направление без съмнение създава объркване и неяснота. Това се поражда и от факта, че в научното и общественото пространство преобладават етноцентричните перспективи при определяне на обхвата на етнологията като наука, която я раздалечава от антропологията. С отсъствието на термините „етнология/етнолог/фолклор/фолклорист“ в ЗКН вероятно могат да бъдат обяснени и някои липси в интернет ресурсите. Редица от професионалните характеристики, упоменати в ЗКН, присъстват в предметната област на етнологията като университетска дисциплина и в този смисъл е изненадваща липсата и на термини като „етномузиколог“, „етнопедагог“ и др., които също не се срещат в ЗКН. Прави впечатление, че като цяло ЗКН акцентира върху материалното наследство и то бива изведено на преден план, докато устното народно творчество, представи, знания и традиции остават в значителна степен незасегнати. Част от професиите, упоменати в закона, като *аниматор, архитект, екскурзовод*, изискват знания и компетенции, включени в професионалната характеристика на специалистите, изучавали етнология в различни ВУЗ-ове в страната. Факт е, че по отношение на неформалното образование именно заниманията с народно творчество във всичките му аспекти и във всички етапи на образованието са най-приложими под формата на занимания по интереси, часовете по СИД и ЗИД, включвания на учащи се в различни образователни инициативи, част от различни проекти. Предвид факта, че в момента наблюдаваме истински бум на интереса към народната култура (в най-широк аспект на това понятие), донякъде можем да обясним липсата на линкове, препращащи към неформални курсове и инициативи в областта на културното наследство, ако търсенето на такива се извършва единствено според маркери, упоменати в ЗКН, и се отчете неговата непълнота. Само безният поглед върху линковете, които включват наименования като „етнология/етнография/фолклор/фолклористика/устно народно творчество/народна музика/етномузикология/народно песенно и танцово изкуство“ (списъкът може да бъде продължен още) показва голямо многообразие. Част от тях предлага и неформално обучение в областта на културното наследство под формата на семинари, кръгли маси, читалищни инициативи, възстановки на народни обичаи и мн.

² Само ще посочим, че от учебната 2019–2020 г. името на специалност „Етнология“ към Историческия факултет на СУ е променена на „Етнология и културна антропология“.

гр. Като обобщение можем да заявим, че ножицата между рамката на ЗКН и това, което то реално включва, е широко отворена. Прецизирането на текстовете, което очевидно се налага, би трябвало да постигне припокриване между реалност и (за)писано право, така че от коментирания правен нормативен акт да не бъдат изключени големи части от културното наследство.

Промяната в ЗКН е наложителна и по още една причина. През 2017 г. Европейската комисия приема Документ за размисъл за извличане ползите от глобализацията (Европейска комисия, 2017а). Същата година тя публикува и съобщението „Укрепване на европейската идентичност чрез образование и култура“. В него се подчертава, че в интерес на всички държави членки е да се използва напълно потенциала на образованието и културата като движеща сила за създаването на работни места, социална справедливост и активно гражданско участие, както и като начин да изживеем европейската си идентичност в цялото ѝ многообразие (Европейска комисия, 2017б). На фона на нарастващите се антиглобализационни тенденции, както и на опити за използване на културното наследство с цел националистическа пропаганда е наложително то да бъде изучавано и популяризирано от подготвени професионалисти. Това може да стане както по линия на формалното образование, така и по линия на неформалното. Със сигурност обаче трябва да се тръгне с промяна в законодателната рамка. В контекста на изследването може да бъде изведена препоръката, че последната следва да обвърже прецизираната формула за това, какво е културно наследство, с възможностите на неформалното образование.

Част от изследването на възможностите за неформално обучение в областта на КН анализира два въпроса, включени в анкета „Професионално развитие в областта на културното наследство“, изпратена да музеи, библиотеки и архиви. В анкетата от екипа към проекта, отговарящ за неформалното образование, бяха поставени два въпроса: „Организира ли Вашата организация обучение за допълнителна професионална подготовка в областта на културното наследство за своите служители?“ и „Какви възможности предлага Вашата организация за професионално развитие на своите служители извън организирания от Вас обучения?“. На първия въпрос са отговорили 63-има анкетирани, като 51 (85%) отговарят, че не се организират обучения в рамките на организацията, а организиранията мероприятия са със събитийен характер, а не устойчива практика. От процентното изражение на отговорите на въпроса можем да изведем следните съждения: институциите на културна памет не притежават ресурс за организиране на курсове за повишаване на професионалната квалификация на своите служители, като под „ресурс“ имаме предвид *knowhow*, времеви или финансови средства.

Обобщението е направено на база механично изчисляване на процентите от отговорите в анкетните карти на поставените два въпроса, свързани с

неформалното образование. Редно е да се отчете обаче фактът, че институтите и музеите към БАН провеждат обучения, създават образователни центрове (Българска академия на науките, 2019), организират и провеждат редица кръгли маси, ателиета и конференции, които имат за цел изследване, съхраняване и популяризиране на културно наследство. Това се случва както в ИЕФЕМ-БАН, така и в Археологическия институт към БАН. Подобни образователни центрове и ателиета се провеждат и в НИМ (Национален исторически музей, 2010), в Русенския музей и др. и имат за цел да разширят знанията и уменията както на персонала, така и на всички включващи се в тези събития. Резултатът от анкетата обаче е показателен за тенденциите, които показват ограниченост на възможности и съответно на инициативите за повишаване квалификацията и организирането на неформални обучителни практики.

На въпроса „Какви възможности предлага Вашата организация за професионално развитие на своите служители извън организираните от Вас обучения?“ от 64 отговорили петима (9%) респонденти отговарят, че не предлагат такива възможности, т.е. желание за промяна съществува, но тя трябва да се появи като външен фактор. 14 (20%) от отговорите очертават като възможност за обучение насърчането на индивидуалните желания на служителите за повишаване на квалификацията им, или перифразирано, не помагаме, но и не пречим. Останалите 45 (71%) отговорили насърчават служителите си да участват в конференции, обучителни семинари, да придобият образователни степени във ВУЗ-ове. За част от музеите, които са част от системата на Българската академия на науките, от значение е новата атестационна система, според която изследователите и служителите в нея се атестират по определени критерии. Те включват не само научната им работа, но и участие в конференции, научни проекти, семинари, участието им в курсове за повишаване на квалификацията и др. По-тясното обвързване на системата за атестация с работната заплата би могло също така да се окаже силен мотив за повишаване на квалификацията на работещите в музейните звена. Тези възможности, разбира се, са доста по-ограничени за регионалните и малките провинциални музеи и музейни сбирки. Свитият бюджет намалява възможностите за пътувания на служителите и постепенно те губят мотивация за участие в събития, повишаващи тяхната квалификация, появява се чувство на апатия и в повечето случаи служителите се пенсионират с образователните и професионалните характеристики, с които са били назначени.

От подобни резултати се вижда, че институциите на паметта разбират нуждата от допълнителна квалификация на служителите си, дали поради динамичното настояще и променящите се публики и посетители, или защото специалистите, работещи на тези места са назначавани, поради липса на

кадри, а не по качествени характеристики. Всъщност тези фактори не са от значение, а проблемът е в дефицита на възможности за неформално повишаване на професионалната квалификация на работещите в областта на КН. Факт е, че желанието на част от институциите е промяната да дойде „отвън“, което предоставя възможност на образователни институции като СУ „Св. Климент Охридски“ да предложат създаването на програми, особено в дистанционен или електронен формат, които да запълнят вакуума за знания.

За разлика от традиционното формално образование, което се предоставя от определено учебно заведение и в идеалния случай завършва с получаването на съответната диплома, то неформалното обучение обикновено се провежда извън учебните зали, в рамките на различни кръжоци, семинари и др. От 2016 г. неформалното образование е признато като равностойно на формалното и намира своето място в Закона за предучилищното и училищното образование (обн., ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015 г.). Последното показва значението му, а не е за подценяване и фактът, че неформалното образование кореспондира и с европейската програма за наука „Хоризонт 2020“.

Същността и съдържанието на неформалното образование условно могат да бъдат разглеждани в две направления. На първо място, под неформално образование се разбира всяко подкрепено учене, което обаче няма за краен резултат получаването на определена образователна степен. В този случай мотивацията за търсене на алтернативни източници на информация и учене обикновено е индивидуална. Тя може да бъде продуцивана от желание за повишаване на знанията, за справяне с конкретен проблем или просто от любопитство. Второто направление гледа на неформалното образование като на специфичен подход в образованието, при който от значение са особените техники и методи на преподаване, които залагат на директното включване на обучаемия в процеса на собственото му учене и развитие. Значението на неформалното учене и образование за усвояване на знания, умения и компетенции е отразено в Закона за професионалното образование и обучение (1999), който дава възможност чрез полагането на изпит да се валидират знанията, получени по неформален начин (чл. 5, ал. 5). Няма съмнение, че човек се учи през целия си живот и това след приключване на формалното образование става почти изцяло в неформална среда. В този смисъл неформалното образование съответства и на приоритетите на програмата на МОН за учене през целия живот. Тя залага на непрекъснато формално и неформално обучение през целия живот за насърчаване на непрекъснатото развитие. Ученето през целия живот е изведено и като основна алтернатива на формалното образование и в декларацията „Образование 2030“, резултат от дискусиите на Световния образователен форум, Инчон, Република Корея, 2015 г. Декларацията дава нова

визия за образование за следващите 15 години. Основна негова цел е да осигури възможности за всички за образование през целия живот (UNESCO, 2016). Лесната достъпност на интернет платформите, сайтове и удобството да научиш нещо, седейки комфортно в дома си, предполагаше очакванията, че в интернет ще бъдат открити множество линкове, препращащи към сайтове за неформално обучение в областта на културното наследство. Както вече бе посочено, практиката на студентите не откри изобилие от такива в областта на професионалното развитие. Обясненията за това са не толкова в тяхната липса, а в непълнотата на ЗКН, защото търсенето по ключови думи беше определено от неговото съдържание.

На конференция, проведена в СУ „Св. Климент Охридски“ през ноември 2018 г., една от водещите фигури в неформалното образование в България и гоаийн в специално неформално образование към СУ, проф. Силвия Николаева (2018), очертава три проблемни кръга в неформалното образование, а именно – предизвикателствата, иновациите и перспективите пред него. В темата за предизвикателствата тя разглежда традиционния пласт в неформалното образование, търсенето на пазара на труда и ценностите, които предлага формалното образование. В темата за иновациите разглежда системните и несистемните иновации и перспективите пред неформалното образование. Силвия Николаева акцентира върху процеса на трансформация и адаптация на неформалното образование към динамичната социална среда.

Същността и значението на културното наследство, както и средствата за неговото опознаване и запазване са дефинирани в ЗКН. Към момента този закон вече не е в състояние да отговори на променящата се среда и няма съмнение, че се нуждае от прецизиране. Най-малкото той не засяга въпроси, свързани с глобализирането на културното наследство. В научно обращение вече е въведен терминът „културно наследство в миграция“ (Пенчев и др., 2017). Той обхваща промените, които настъпват в културните норми, практики, знания и умения в резултат на миграционните процеси. Глобализирането на културното наследство и рисковете, пред които сме изправени при неговото изследване и изучаване, са заложи като една от ключовите компетенции за бъдещето в програмата „Образование 2030“ (Taguma, Ruchen, 2016). *Преоткриването или изобретяването на традициите* (Hobsbawm, Ranger, 1983) има за цел да отговори на потребността от традиции, минало и идентичност в новата среда. Самите понятия „традиция“, „култура“, „наследство“ също са динамични категории. Те се променят в резултат както на чужди влияния, така и на измененията в социално-икономическите и демографските условия, които ги творят. Това, което днес е част от реалния живот, след три десетилетия може да се превърне в музейен експонат, в обект от културно, национално и/или локално значение. Именно тази динамична перспектива липсва

в ЗКН, който в значителна степен не дава възможност културата и културното наследство да бъдат разглеждани като отворени категории, в които да бъдат включвани нови теми, експонати и образци.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Българска академия на науките, 2019. ИЕФЕМ – БАН представи новия си образователен център [онлайн] [прегледан на 10.01.2020]. Достъпен на <http://www.bas.bg/2019/03/21/%D0%B8%D0%B5%D1%84%D0%B5%D0%BC-%D0%B1%D0%B0%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%8F-%D1%81%D0%B8-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0/>.
- Европейска комисия, 2017а. Документ за размисъл относно извличането на ползите от глобализацията [онлайн] [прегледан на 10 януари 2020 г.]. Достъпен на https://ec.europa.eu/commission/publications/reflection-paper-harnessing-globalisation_bg.
- Европейска комисия, 2017б. Съобщение на Комисията относно укрепване на европейската идентичност чрез образование и култура [онлайн] [прегледан на 10 януари 2020 г.]. Достъпен на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0673>.
- Закон за професионалното образование и обучение, 1999. [онлайн] [прегледан на 10 януари 2020 г.]. Достъпен на <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921>.
- Кръстева, А. Дигиталният гражданин. София: НБУ, 2013.
- Пенчев, Вл. и др. Културно наследство в миграция. Модели на консолидация и институционализация на българските общности в чужбина. София: Парадигма, 2017.
- Национален исторически музей, 2010. Проект Приказки за тъкането [онлайн] [прегледан на 10 януари 2020 г.]. Достъпен на <https://historymuseum.org/bg/projects/projekt-ay-prikazki-za-tykaneto-au/>.
- Николаева, С. 2018 [онлайн видео]. Международна конференция „Неформалното образование пред предизвикателствата на 21-ви век“, 4-6 ноември 2018 г., СУ „Св. Кл. Охридски“, ЦИИНО. Alma Mater TV, 19 ноември 2018 г. Достъпно на <https://www.youtube.com/watch?v=dIQ2nqaJWKw>.
- Руе, Ж. Дигиталните технологии – начин на употреба. – В: Кръстева, А. Дигиталният гражданин. София: НБУ, 2013, с. 69–88.
- Серто, М. Изобретяване на всекидневието. София: Лук, 2002.
- Трансфер на знания, обучение и учене през целия живот, 2016 [онлайн] [прегледан на 10 януари 2020 г.]. Достъпен на https://guides.osha.europa.eu/all-ages/VU_bg/%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80-%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B8-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7-%

% D 1 % 8 6 % D 0 % B 5 % D 0 % B B % D 0 % B 8 % D 1 % 8 F -
%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82.

- Hobsbawm, E., T. Ranger. The Invention of tradition. Cambridge: University Press, 1983.
- O`Raily, T. 2005. What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. - In: O`Raily [online]. O`Reilly Media, Inc., © 2020 [viewed 10.01.2020]. Available from <https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>.
- Taguma, M, S. D. Rychen, 2016. OECD E2030-Conceptual Key Competencies for 2030 [online] [viewed 10.01.2020]. Available from <http://www.oecd.org/education/2030/E2030-CONCEPTUAL-FRAMEWORK-KEY-COMPETENCIES-FOR-2030.pdf>.
- UNESCO, 2016. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4 : ED-2016/WS/28 [online] [viewed 10.01.2020]. Available from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>.